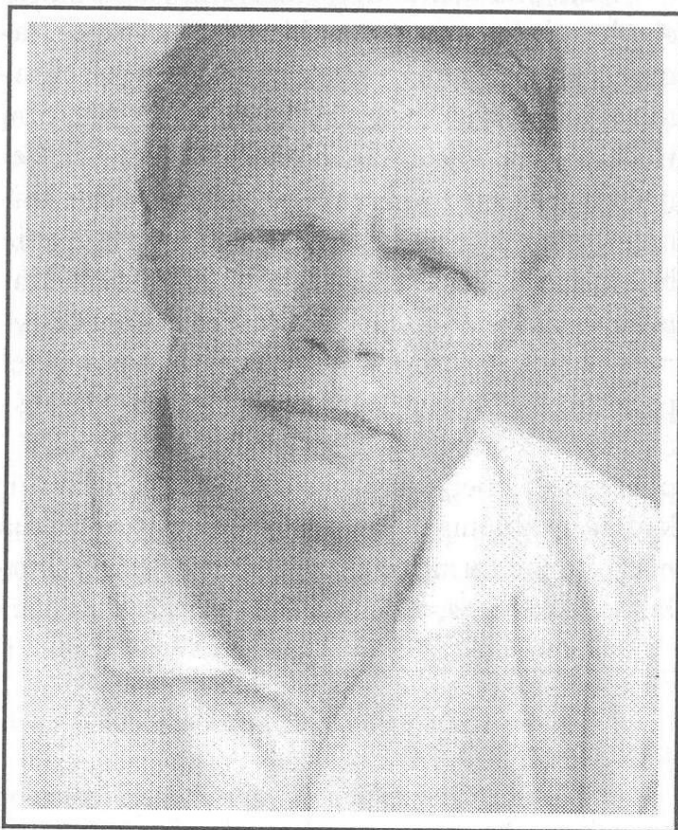

INFORMACIJA

TERJE MATHIASSEN

(1938 04 12 – 1999 01 09)

1999 m. sausio 9 d. po sunkios ligos mirė pasaulyje gerai žinomas norvegų kalbininkas, ištikimas Lietuvos bičiulis, baltų ir slavų filologijos profesorius Terje Mathiasenas. Tai didžiulė netektis, kurią ypač sunkiai išgyvena jį gerai pažinoję Lietuvos ir Latvijos baltistai.

Terje Mathiasenas gimė 1938 m. balandžio 12 d. Osle. Baigęs vieną iš Oslo gimnazijų 1957 m., to paties miesto universitete studijavo germanistiką, rusistiką ir norvegų filologiją. 1962 m. baigęs bendrąsias studijas, dar dvejus metus gilinosi į rusų kalbą ir literatūrą Osle ir tuometiniame Leningrade, o 1966–1969 m. buvo atsidėjęs slavistikos, baltistikos ir indoeuropeistikos studijoms.

Didžiulės įtakos jo mokslinės krypties pasirinkimui ir tolimesnėms studijoms turėjo žymiausias norvegų baltistas Christianas Stangas. 1970 m. už disertaciją apie slavų ir indoeuropiečių ilgojo vokalizmo istoriją¹ Terjei Mathiasenui buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis. Disertacijoje, aiškindamas slavų kalbų balsyno reiškinius, jis daug kur mokamai naudojosi ir baltų kalbų duomenimis, nemaža dėmesio skyrė baltų kalbų istorinės fonetikos problemoms.

Nuo 1971 m. iki pat mirties Mathiasenas dirbo Oslo universitete: pradžioje kaip rusų kalbos docentas, vėliau kaip slavų ir baltų kalbų katedros vedėjas, slavistikos ir baltistikos profesorius. Dėstė įvairaus lygmens rusų, lietuvių, latvių kalbų kursus, senąją bažnytinę slavų kalbą, baltų filologijos įvadą, slavistiką. Buvo nepaprastai studentų mylimas ir gerbiamas, labai šiltai ir geranoriškai su jais bendravo. 1982 m. daugiausia Mathiaseno rūpesčiu Oslo universitete įvedamas lietuvių kalbos kaip atskiro dalyko kursas (anksčiau lietuvių kalba buvo dėstoma tik epizodiškai, paprastai tiek, kiek reikia indoeuropeistams). 1991 m. čia atsiranda lietuvių ir latvių kalbų lektoratas, kuriame dirba Lietuvos ir Latvijos profesoriai, o 1995 m. paskelbiamas konkursas nuolatiniam baltų kalbų docento etatui. Jį laimėjęs Italijos baltistas Pietro Dini, deja, iš tos vietos greitai pasitraukia. Dideliam Mathiaseno ir visų baltistų liūdesiui docento etatas Oslo universitete panaikinamas, tačiau lektoratas išlikęs iki šių dienų.

Įvairi Mathiaseno kaip baltų ir slavų kalbų tyrėjo mokslinė veikla. Už didelius nuopelnus mokslui 1978 m. jis buvo išrinktas Norvegijos mokslų akademijos nariu. Didelė jo mokslinių ty-

¹ Disertacijos pagrindu išleista knyga „Studien zum slavischen und indoeuropäischen Langvokalismus“, Oslo etc., 1974, 571.

rimų dalis buvo susijusi su mokomuoju darbu. 1990 m. buvo išleista (1996 m. pakartota) sinchroninė rusų kalbos gramatika², 1996 m. – lietuvių kalbos³, 1997 m. – latvių kalbos⁴ gramatikos. Visos šios gramatikos yra ne elementarūs mokomieji leidiniai, o originalūs trijų kalbų gramatinių sistemų aprašai, susilaukę išsamių palankių recenzijų⁵. Recenzentų pabrėžta, kad T. Mathiasseno gramatikose, kurios, be jokios abejonės, labai naudingos studentams, yra daug dalykų, vertų ir rimtų tyrėjų dėmesio. Autorius remiasi šiuolaikine gramatine teorija, todėl kartais faktus pateikia ir interpretuoja kitaip negu įprasta tradiciniam požiūriui⁶. Šia prasme ypač gero žodžio nusipelno Mathiasseno parašyta latvių kalbos gramatika, nes šios kalbos gramatikos aprašymas dar nėra tiek išdiskutuotas kaip lietuvių⁷. Terje Mathiassenas, pagal tuos pačius principus aprašęs gyvų baltų kalbų gramatinę struktūrą, bus padėjęs pagrindus kontrastyvinei lietuvių ir latvių kalbų gramatikai. Tokios gramatikos fragmentu laikytina mokslininko studija apie laiką, nuosaką ir veikslą lietuvių bei latvių kalbose⁸. Studijos tikslas – aprašyti baltų kalbų veiksmožodžio sistemas, daugiausia dėmesio skiriant laiko kategorijai. Visiems, kurie tirs baltų ir apskritai veiksmožodžio kategorijas, pravartu susipažinti su šiuo

² Russisk grammatikk, Oslo etc., 1990; 1996.

³ A short grammar of Lithuanian, Columbus, Ohio, Slavica Publishers, 1996, 256.

⁴ A short grammar of Latvian, Columbus, Ohio, Slavica Publishers, 1997, 236.

⁵ Žr. Baltistica, XXXII, 1997, 133–136 (A. Sabaliauskas, L. Valeika), 256–258 (A. Rosinas); Lietuvių kalbotyros klausimai, XXXVIII, 1997, 252–256 (V. Ambrasas); Res Balticae 1997, 129–140; 1998, 139–158 (A. Andronov) ir kt.

⁶ Plg. A. Andronov, (Rec.) A short grammar of Lithuanian by Terje Mathiassen, – Res Balticae 1997, 129 ir kt.; V. Ambrasas, (Rec.) T. Mathiassen, A short grammar of Lithuanian, – LKK XXXVIII 253–256; A. Rosinas, (Rec.) T. Mathiassen, A short grammar of Latvian, – Blt XXXII 256tt.

⁷ Plg. A. Andronov, (Rec.) A short grammar of Latvian by Terje Mathiassen, – Res Balticae 1998, 156 ir kt.;

⁸ Tense, mood and aspect in Lithuanian and Latvian, Oslo, 1996, 44 (Universitetet i Oslo. Slavisk-baltisk avdeling. Meddelelser, 75)

darbu, siūlančiu ir provokuojančiu naujas interpretacijas⁹. Galima paminėti ir daugiau Mathiasseno darbų, skirtų gramatinėms kategorijoms, pvz., giminei¹⁰. Tyrėją domino ne tik gramatinės sistemos, bet ir terminologija – VIII Tarptautiniame baltistų kongrese perskaityto pranešimo pagrindu jis paskelbė straipsnį iš baltų gramatikos terminologijos istorijos¹¹.

Nors didelė Mathiasseno tyrimų dalis skirta sinchroninės gramatikos klausimams, mėgstamiausia mokslininko sritis turbūt buvo diachroninė kalbotyra. Jis yra paskelbęs vertingų darbų iš baltų ir slavų kalbų istorinės fonetikos bei morfo(no)logijos. Disertacijos tema, be jau minėtos monografijos, išspausdinta straipsnių apie balsių kaitos problemas¹², ilgujų diftongų trumpinimo chronologiją¹³. Mathiassenas karštai gynė savo mokytojo Ch. S. Stango nuomonę dėl prabaltų kirčiavimo paradigmų¹⁴, labai kruopščiai ieškojo argumentų rytų baltų *ie* kilmės hipotezėms¹⁵ (negalima nesutikti su jo mintimi, kad *ie* problema gali būti išspręsta pasitelkus naujų, ypač tarmių, faktų ir atsižvelgus į šiuolaikines teorijas, aiškinančias garsų kitimo me-

⁹ Plg. A. Holvoeto recenziją (LgB V–VI, 1996–1997, 238–240).

¹⁰ Родовая “иерархия” и оппозиции маркированности : немаркированности в славянских и балтийских языках, Oslo, 1983, 23 (Universitetet i Oslo. Slavisk-baltisk avdeling. Meddelelser, 34).

¹¹ Some aspects of the history of Lithuanian and Latvian grammatical terminology, – Blt V priedas, 1998, 169–176.

¹² On the problem of lengthened ablaut degree and the Slavic sigmatic aorist, – Scando-Slavica, XV, 1969, 201–214; Remarks on the zero degree of the type *TiT*, *TuT* : *Te/oiT*, *Te/ouT* in Baltic (and Slavic), – Baltic Literature and Linguistics, Columbus, Ohio, 1973, 163–166.

¹³ Baltisch und Slawisch. Zur Chronologie und Bedeutung der Kürzung langer Diphthonge, – Donum Balticum to Christian S. Stang, Stockholm, 1970, 322–333.

¹⁴ Сколько было в прабалтийском типов словесного ударения – два или три? – Blt XX (2), 1983, 132–140.

¹⁵ Nochmals zum *ie*-Komplex im Ostbaltischen, – LgB IV, 1995, 41–53.

chanizmus), iš bendrosios teorijos pozicijų pažvelgė į baltų kalbų klitikus¹⁶.

Baltistai cituoja Mathiasseno straipsnius apie lietuvių bei latvių kalbų veiksmožodžio vns. 2a. galūnės bei dalyvių galūnių lie. -ēs, -ę, la. -is kilme¹⁷, apie rytų baltų ā kamieno dgs. galininką¹⁸, lietuvių kalbos tariamosios nuosakos 1 asmenį¹⁹.

Mokslininką domino arealinės kalbotyros, kalbų sąjungų klausimai. Pirmąsias šios srities publikacijas jis paskelbė 1985 m.: apie slavų-baltų-Pabaltijo suomių sintaksines izoglasas ir kalbų sąjungos klausimą Pabaltijo rytuose ir apie sąvoką „Sprachbund“ ir jos vartojimą tiriant Rytų Pabaltijo kalbas²⁰. Dar minėtinas apžvalginis straipsnis apie kilmininką²¹.

Mathiassenas buvo gana plačių interesų kalbininkas. Jis yra rašęs ir sociolingvistikos²², ben-

¹⁶ On clitics in Baltic, – Blt XXXI (1), 1996, 23–29.

¹⁷ Die Personalendungen im baltischen Verbum unter besonderer Berücksichtigung der 2. P. Sg. lit.-lett. *-ie und die indoeuropäische Grundlage. Versuch einer neuen Deutung, – Norwegian Journal of Linguistics, XXIX (2), 1975, 199–205; О происхождении форм причастий на -ēs, -ę в литовском языке, -is в латышском языке и их положение как в кругу и.-е. языков, так и в системе балтийских причастий, – Blt XII (1), 1976, 43–50.

¹⁸ Nochmals der Akk. Pl. der ā-Stämme im Ostbaltischen, – Blt XXV (2), 1989, 123–125.

¹⁹ An unorthodox view of the 1. P. Sg. subjunctive (optative) in Lithuanian, – Blt XXVIII(1), 1994, 5–8.

²⁰ Slavisk-baltisk-østersjøfinske syntaktiske isoglosser og spørsmålet om et Sprachbund i den østlige del av østersjøområdet, – Meddelanden från Stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut nr. 102, Åbo, 1985, 123–149; A discussion of the Notion “Sprachbund” and its application in the case of the Language of the Eastern Baltic area (Slavic, Baltic, and West Finnish), – IJSLP XXXI–XXXII, 1985, 273–281.

²¹ Prepozicinis vardažodžių valdomas kilmininkas baltų, Pabaltijo suomių ir skandinavų kalbose (istorinė apžvalga), – Blt XXVIII (2), 1994, 21–26.

²² Žr., pvz., Grammatiske konsekvenser av likesstillingen mellom kvinner og menn i samfunnet. Eksempler fra europeiske språk, særlig, østersjøspråkene, – Symposium Balticum. A Festschrift to honour Prof. Velta Rūķe-Draviņa, Hamburg, 1990, 281–289.

drinės kalbos bei kalbos kultūros²³, baltų kalbotyros istorijos²⁴ ir kitais klausimais. Minėtini jo apžvalginiai straipsniai apie baltų kalbas ir kultūras²⁵.

Mathiassenas buvo aktyvus mokslinių konferencijų dalyvis. Jis skaitė pranešimus Rusijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Kanadoje, JAV, dalyvavo keletuose tarptautiniuose baltistų kongresuose Vilniuje ir Rygoje (1975, 1980, 1985, 1997), labai norėjo atvykti dar į du kongresus, bet neleido sveikata. Nuo 1987 m. buvo Tarptautinio slavistų komiteto narys, 1992–1994 – Oslo universiteto projekto, remiančio Baltijos šalis, vadovas. Nuo 1996 m jis buvo vienas iš naujo Oslo universiteto Rytų Europos studijų ir orientalistikos instituto projekto „Lietuvių-norvegų ir norvegų-lietuvių kalbų žodynas“ vadovų. Jis ne tik tvarkė organizacinius projekto grupės reikalus, bet ir buvo puiškus patarėjas, nes nepaprastai gerai jautė norvegų kalbos žodžių spalvas ir atspalvius²⁶, buvo be galo darbštus, tą patį tekstą taisydavo daugybę kartų, ieškodamas kiek galima tikslesnio lietuvių kalbos atitikmens norvegų kalboje. Žodynas dar nebaigtas, ir jo rengėjai nuolat pasiges kvalifikuotų savo kolegos geranoriškų pastabų, išvalgių patarimų.

Baltistai prisimins Terje Mathiassena kaip nepaprastai gerą, didelės vidinės kultūros ir takto žmogų, ištikimą Lietuvos ir Latvijos draugą, daugelio kalbininkų patarėją ir ištikimą bičiulį. Baltijos kraštus ir jų žmones jis tiesiog mylėjo. O ypač jis mylėjo savo šeimą, nuoširdžiai rūpinosi žmona ir dukra, visada šiltai pasakodavo apie savo tėvus ir giminaičius. Buvo nepaprastai jautrus visokioms neteisybėms, nesėkmėms, tiesiog sirgdavo tuo, ką dirbo. Gal dėl to taip greit ir sudegė...

Evalda Jakaitienė, Bonifacas Stundžia

²³ Pvz., Standardspråk og dialekt på det russiske område, – Standardspråk og dialekt, 1993, 123–142.

²⁴ Pvz.: Baltistics in Norway, – Papers presented at the Third Conference on Baltic Studies in Scandinavia, Stockholm, 1977, 277–285; Stand der baltischen Arbeiten in Norwegen, – Zeitschrift für Slawistik, XXIX (2), 1984, 222–223.

²⁵ Pvz., Baltiske språk og kulturer, – Det Norske Videnskaps-Akademi, Årbok, 1981, 73–86.

²⁶ Ne veltui T. Mathiassenas buvo Rusų-norvegų kalbų žodyno (В. П. Берков, Русско-норвежский словарь, 2 изд., Oslo etc., 1994) norvegiškos dalies vienas redaktorių.